

NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALAR NUTQIY XOTIRASINI RIVOJLANTIRISH VOSITALARI.

Pulatova Gulnoza Murodilovna

Farg'ona davlat universiteti Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. *Maqolada rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni tadqiq etish muammolari bilan shug'ullangan tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlari keltirilgan. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar nutqiy xotirasining psixologik xususiyatlari va rivojlantirish vositalari haqida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *Anamnestic ma'lumot, logopedik tekshiruv, so'zlarning inversiyasi, parafaziya leksik-grammatik vositalar.*

Pulatova Gulnoza Murodilovna

Преподаватель кафедры Психология Ферганского государственного университета

Аннотация. *В статье представлены научные исследования исследователей, занимавшихся проблемами исследования детей с отклонениями в развитии. Также дана информация о психологических особенностях и средствах развития речевой памяти детей дошкольного возраста с неполным развитием речи.*

Ключевые слова: *Анамнестическая информация, логопедическое обследование, инверсия слов, парафазия лексико-грамматических средств.*

Pulatova Gulnoza Murodilovna

*Teacher of the Department of Psychology,
Ferghana State University, Uzbekistan*

Annotation. *The article presents the scientific research of researchers who have dealt with the problems of research on children with developmental disabilities. It also provides information on the psychological characteristics and means of development of speech memory of children whose speech in preschool age is not fully developed.*

Keywords: *Anamnestic information, logopedic examination, inversion of words, paraphasia lexical-grammatical means.*

Maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarni tadqiq etishning dolzarb muammolaridan biri mazkur nuqsonni oliy psixik jarayonlarning genezisi, tuzilishi va faoliyati haqidagi zamonaviy tasavvurlarga asoslangan tizimli yondashuv

nuqtai nazaridan tashxis etish va korreksiyalash usullarini yanada takomillashtirish hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda nutqiy va nutqiy bo'lmagan funksiyalarni korreksiyalashning yanada samarali yo'llari va metodlarini izlash maqsadida mnestik jarayonlarning holatini maqsadga yo'naltirilgan holda o'rganish zaruriyati muqarrar.

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni tadqiq etish muammolari bilan shug'ullangan tadqiqotchilar (G.I.Jarenkova, K.S.Lebedinskiy, R.YE.Levina, V.I.Lubovskiy, A.R.Luriya, I.F.Markovskaya, YE.M.Mastyukova, L.G. Smirnova, O.N.Usanova va b.) quyidagilarni ta'kidlaydilar:

1. Bolalarda oliy psixik jarayonlarning holatini o'z vaqtida va to'g'ri diagnostik tekshirish zaruriyatini, ruhiy, jumladan nutqiy rivojlanganlikni o'rganishga tizimli yondashuvni amalga oshirish.

2. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni sifatli tekshirish u yoki bu alohida jarayonlarnigina emas, balki bolaning barcha ruhiy jarayonlari va barcha faoliyat shakllarini tekshirishni talab etadi.

3. Tekshirish bolada malakalarning shakllanishi hamda bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishi davomida aniqlangan qiyinchiliklarni qayd etish bilan yakunlanmay, mazkur qiyinchilik va nuqsonlarning mexanizmi va sabablarini aniqlash yo'li bilan differensiallashgan tashxis qo'yish imkonini beradi.

Yuqorida sanab o'tilgan talablar bajarilgan holatdagina aniqlangan nuqson mexanizmiga mos, nutqiy nuqson, shuningdek buzilgan va saqlangan boshqa oliy psixik jarayonlarni inobatga olgan holda korreksion ta'lim dasturini ishlab chiqish imkoniyati tug'iladi. Bunda nuqsonlarni bartaraf etish tizimi va usullari bir xilda bo'lmaydi (L.S.Svetkova) (213).

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarni tekshirish metodikasi bolada mavjud - ruhiy, tibbiy-fiziologik, neyropsixologik nuqsonlarning turli jihatlarini tahlil etishni nazarda tutadi. Har bir jihat nuqsonning kelib chiqishi va tuzilishini tushunishda uning umumiy ko'rinishiga o'zining hissasini qo'shadi.

Buzilgan funksiyaning va kompensator jihatlarining holatini kompleks baholash imkonini beruvchi A.R.Luriya va uning hamkasblari tomonidan ishlab chiqilgan bolalarni neyropsixologik tekshirish metodikasi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun moslashtirilgan (T.V.Axutina, T.A.Fotekova, L.S.Svetkova) (24,173, 176, 212). Metodika bolalarda oliy psixik jarayonlarning shakllanishi, rivojlanishining zamonaviy neyropsixologik va umumpsixologik konsepsiyalariga asoslangan bo'lib, u yoki bu buzilgan funksiyani ajratilgan holda emas, balki boshqa oliy psixik funksiyalar bilan birgalikda o'zaro aloqada o'rganish imkonini beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning to'liq rivojlanmaganligini bartaraf etishning samarali yo'llarini izlash tekshirishning diagnostik usullarini konstatatsiya etishni talab etib, o'rganilayotgan bolalar toifasida mavjud buzilishlarning tuzilishini tizimli tahlil etish imkonini beradi.

Belgilangan maqsadga erishish uchun uch bosqichdan iborat diagnostik dastur ishlab chiqildi: anamnestik ma'lumotlarni to'plash va tahlil etish, logopedik tekshiruv, tajriba guruhi va nazorat guruhidagi bolalar eshituv nutqiy xotirasini qiyosiy tadqiq etish.

Tadqiqot bosqichlari

1 bosqich. Anamnestik ma'lumotlarni to'plash va tahlil etish tibbiy, psixologik, pedagogik hujjatlarni o'rganish, ota-onalar bilan birgalikdagi suhbat asosida amalga oshirildi.

Eksperimental tadqiqot tibbiy hujjatlarni: nevropatolog, otolaringolog, okulist, pediatr va ortopedning xulosalarini o'rganish va tahlil etishdan boshlandi. Shuningdek logopedik tekshiruv natijalari va logoped xulosalari o'rganildi va tahlil etildi. Olingan natijalar umumlashtirildi va jadval ko'rinishida taqdim etildi (1 jadval).

Logoped hamda tarbiyachi bilan olib borilgan suhbat yordamida nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarning ijtimoiy holati, yashash sharoitlari, tarbiyasi, oiladagi o'zaro munosabatlar haqida ma'lumot olish imkoniga ega bo'ldik.

2 bosqich. Logopedik tekshiruv bolalarning bog'langan nutqini o'rganish maqsadida o'tkazilib, u V.K.Vorobyeva, V.P.Gluxov (43, 56) tomonidan ishlab chiqilgan metodikalarga asoslangan³³. Tekshiruv ishlari sokin sharoit muhitida, bolalarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda, 15-20 daqiqa davomida, bola uchun tabiiy, tanish bo'lgan muhitni yaratish maqsadida logoped xonasida, logoped ishtirokida amalga oshirildi. Logopedik tekshiruv davomida bizni matn mazmunining anglanganlik darajasi, uning butunligi va bog'langanligi, til vositalarining qo'llanilishi qiziqtirib, nutq mahsulining miqdoriga alohida e'tibor qaratildi. Tekshiruv bolalarning bog'langan bayonning turli ko'rinishlarini – yakka shakldan to shaxsiy ijod elementlari bo'lgan hikoyani tuza olish imkoniyatini aniqlashga yo'naltirildi. Bolalarning tanish bo'lgan badiiy matn, ko'ruv orqali idrok etilgan syujetli vaziyat mazmunini, shuningdek, o'z hayotiy taassurotlari va shaxsiy fikrlarini yetkazib berish qobiliyati aniqlandi.

3 bosqich. Tajriba guruhi va nazorat guruhidagi bolalar mnestik jarayonlarini qiyosiy tadqiq etish.

Bolalar eshituv nutqiy xotirasini yanada chuqurroq o'rganish maqsadida A.R.Luriya tomonidan ishlab chiqilgan "10 so'zni yod olish", "6 so'z", "Uch so'zdan iborat ikki guruh", "Jumlalarni yodda olib qolmoq", "Hikoyani eslab qolmoq" metodikalarni o'z ichiga olgan, hamda L.S.Svetkova tomonidan maktabgacha yoshdagi bolalar uchun moslashtirilgan diagnostik kompleks ishlab chiqildi.

"10 so'zni yod olish" metodikasi

³³ Глухов В.П. Формирование связной речи детей дошкольноговозрастас общим речевым недоразвитием, Изд. 2е М:, 2004.-185 с

Maqsad: Metodika ma'lum miqdordagi so'zlarni ixtiyoriy yodda olib qolishning hajmi va tezligini aniqlashga qaratilgan. Metodikani qo'llash bolaning eshituv nutqiy material bilan maqsadga yo'naltirilgan va uzoq muddatli ishlash imkoniyati haqida qo'shimcha imkoniyat beradi.

Bolalar e'tiboriga ular uchun yaxshi tanish, talaffuz etish uchun murakkab bo'lmagan 10 so'z (mushuk, koptok, olma, quyosh, daraxt, tulki, non, qalam, sut, avtobus) taklif etilib, mazkur so'zlarni diqqat bilan tinglash, so'ngra esa imkon qadar ko'proq so'zlarni takrorlash talab etildi. So'zlar besh marttaga qadar takrorlandi. Har yangi urinishda zaruriyat bo'lgan hollarda topshiriqni bajarishga doir ko'rsatmalar aniqlashtirildi. Topshiriq ilk bor taklif etilgandan keyingi bevosita xotiraning hajmi baholandi.

Bayonnomada so'zlar miqdori, ularning ketma-ketligi belgilanib borildi.

"6 so'z" metodikasi

Maqsad: Metodika so'zlarning taklif etilgan ketma-ketligini xotirada saqlab qola olish imkoniyatini aniqlashga qaratilgan.

Bola e'tiboriga 6 so'z (baliq, osmon, mushuk, chelak, o'rdak, daraxt) taklif etilib, mazkur so'zlarni berilgan ketma-ketlikda takrorlash so'raldi. Agarda bola topshiriqni bajarishga qiynalsa, uning e'tiboriga so'zlar ketma-ketligi qayta havola etildi.

Bayonnomada qayta takrorlangan so'zlarning umumiy miqdori va ularning ketma ketligi belgilab berildi. Literal va verbal parafaziyalar, perseveratsiya, komtaminatsiyalar belgilandi. 20-30 daqiqalik tanaffusdan so'ng bolaga so'zlarni taklif etilgan ketma-ketlikda yodga olish taklif etildi. Olingan ma'lumotlar tahlili natijasida taklif etilgan 6 so'zni ketma-ketlikda yodda olib qolish dinamikasi, mazkur topshiriqni bajarish uchun zarur bo'lgan takrorlashlar hajmi va miqdori aniqlandi.

"Uch so'zdan iborat ikki guruh" metodikasi. Maqsad: Eshituv nutqiy yodda saqlab qolishning tezligi va hajmini aniqlashga qaratilgan.

1-bosqich. Bolaga dastlab birinchi guruh (tun, igna, yong'oq), so'ngra ikkinchi guruh (uy, quyon, o'rmon) so'zlarini tinglash va takrorlash taklif etildi.

2-bosqich. To'liq hajmda va berilgan ketma-ketlikda so'zlar guruhlariga ko'ra takrorlangach, boladan qanday so'zlarni avval, qanday so'zlarni esa keyin esga olgani so'raladi.

Ko'rsatma 1a. Hozir sen bilan so'zlarni yod olamiz. Dastlab men so'zlarni aytaman, sen diqqat bilan tinglaysan. So'ng men aytgan ketma-ketlikda so'zlarni takrorlaysan. Kel birgalikda urinib ko'ramiz: "tun, igna, yong'oq". Bola takrorlaydi.

Ko'rsatma 1b. Endi esa boshqa so'zlarni ham tingla va takrorla: "uy, quyon, o'rmon". Bola takrorlaydi.

Ko'rsatma 2a. Endi sen dastlab yodingda olib qolgan so'zlarni takrorla. Ular qanday so'zlar edi?

Ko'rsatma 2b. Endi esa yodingdagi qolgan so'zlarni takrorla.

Agarda bola so'zlarni guruhlariga ajrata olmasa, "yodingda qanday so'zlar qoldi?" ko'rinishidagi nisbatan yengil savol berildi.

Topshiriqning noto'liq bajarilishi holatida (so'zlarning guruhlar bo'yicha aralashtirib yuborilishi, so'zlar miqdorining to'liq emasligi, so'zlar ketma-ketligining buzilishi) so'zlar ikki guruhga ajratilgan holatda to'rt marttaga qadar qayta takrorlandi.

25-30 daqiqalik tanaffusdan so'ng so'zlarni guruhlarga ajratgan holda yodga olish so'raladi.

Ekspperimental ma'lumotlar tahlilida quyidagi jihatlar e'tiborga olindi:

- birinchi hamda ikkinchi guruhdagi so'zlar hajmi va ketma ketligining saqlanganligi;

- yodda olib qolish va takrorlashning aniqligi;

- tormozlanish holatlarining kuzatilishi, interferensiy ning ta'siri;

- yodda olib qolish dinamikasi

Olingan ma'lumotlar tahlili natijasida xatolar xarakteri, yo'l qo'yilgan xatolar miqdori aniqlandi. Shu tarzda metodikani bajarish samaradorligi aniqlandi.

“Jumlalarni yodda olib qolmoq” metodikasi

Maqsad: Og'zaki ko'rsatmalarni xotirada saqlashda og'zaki materiallarni ma'nosi bo'yicha tuzilmasining ta'sirini aniqlashga qaratilgan.

Bolaga bir-biridan so'zlar miqdoriga ko'ra farq qiladigan to'rt gapni (5-9 tizimli grammatik murakkablikdagi so'zlar) tinglash va takrorlash taklif etiladi (S.B.Yakovlev, 1988).

1 namuna. Bola qarmoqda daryodan baliq tutmoqda.

2 namuna. Oq kabutar osmon uzra parvoz qildi.

3 namuna. Ko'm ko'k yaylovda quylar va qo'zilar podasi o'tlamoqda.

4 namuna. Akmal koptokni zarba bilan tepib darvozaga gol urdi.

Ko'rsatma 1. Gapni tingla va yodga olib qol.

Gap o'qib eshittiriladi.

Ko'rsatma 2. Gapni takrorla.

Javob belgilab boriladi. Topshiriq to'liq bajarilmagan holatlarda gap uch marttaga qadar takrorlanadi.

Olingan ma'lumotlar tahlili natijasida grammatik xatolar, gapning qisqartirilgan sintaksik strukturasi, so'zlarning inversiyasi, parafaziya belgilanib boriladi.

20-30 daqiqalik tanaffusdan so'ng barcha gaplarni yodga olish so'raladi.

“Hikoyani eslab qolmoq” metodikasi.

Maqsad: Bog'langan nutqning shakllanganlik darajasini aniqlash (V.K.Vorobyeva, V.P.Gluxov metodikasiga muvofiq).

Bolaga hikoyani tinglash va qayta so'zlab berish taklif etiladi.

Ko'rsatma: Men senga qisqa hikoyani so'zlab beraman, sen uni yodda saqlab qolishga harakat qil.

Hikoya to'liq bo'lmagan holatda bolaning faol va passiv xotirasini baholash maqsadida yo'naltiruvchi savollar beriladi.

Maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda xotira xususiyatlarini rivojlantirish nutq komponentlarini shakllantirish va rivojlantirishga doir logopedik ishlar bilan birgalikda amalga oshirilishi mazkur bolalarni savodni egallash, tovush analizi va sintezi malakalarini o'zlashtirish, lug'at boyligini kengaytirish, bolalar tomonidan boshlang'ich o'qish va yozish malakalarini egallash samaradorligiga va ularni maktab ta'limiga tayyorlashga yordam beradi. Shunday qilib, yuqoridagi fikrlar nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan olib borilgan korreksion ta'sirning umumiy tizimiga maktabgacha yoshdagi nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda mnestik jarayonlarni kompleks shakllantirishga yo'naltirilgan o'ziga xos ta'lim modelini ishlab chiqish va joriy etish zaruriyatini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Аристотель. О памяти и припоминании // Вопросы философии, М.: "Владос", 2004 г.
2. Ауупова М.У. Logopediya /Darslik/ O„zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta - maxsus ta'lim vazirligi. T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati", 2011 y. - 560 b.
3. Блонский П.П. Памят и мышление. СПб.: "Речь", 2005 г. - 400 с.
4. Yuldasheva M. B. et al. Semantic Analysis of Feeling Loneliness among Students //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 14552-14558.
5. Yuldasheva, Makhliyo Bakhtiyorovna, et al. "Semantic Analysis of Feeling Loneliness among Students." Annals of the Romanian Society for Cell Biology (2021): 14552-14558.
6. Yuldasheva, M. B., Toshboltaeva, N., Pulatova, G. M., Mamajonova, S. K., & Karimjanova, Y. U. (2021). Semantic Analysis of Feeling Loneliness among Students. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 14552-14558.
7. Пулатова Г. Theoretical analysis of the study of the phenomenon of bilingualism //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 6/S. – С. 200-204.
8. Пулатова, Гулноза. "Theoretical analysis of the study of the phenomenon of bilingualism." Общество и инновации 2.6/S (2021): 200-204.
9. Пулатова, Г. (2021). Theoretical analysis of the study of the phenomenon of bilingualism. Общество и инновации, 2(6/S), 200-204.
10. Пулатова Г. Билингвизмни комплекс ўрганишдаги ёндашувлар //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 4/S. – С. 769-775.
11. Пулатова, Гулноза. "Билингвизмни комплекс ўрганишдаги ёндашувлар." Общество и инновации 2.4/S (2021): 769-775.
12. Пулатова, Г. (2021). Билингвизмни комплекс ўрганишдаги ёндашувлар. Общество и инновации, 2(4/S), 769-775.
13. Pulatova G. M. WAYS TO INFLUENCE THE CHILD'S PSYCHE THROUGH FAIRY-TALE THERAPY //Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества. – 2020. – С. 368-371.

14.Pulatova, G. M. "WAYS TO INFLUENCE THE CHILD'S PSYCHE THROUGH FAIRY-TALE THERAPY." Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества. 2020.

15.Pulatova, G. M. (2020). WAYS TO INFLUENCE THE CHILD'S PSYCHE THROUGH FAIRY-TALE THERAPY. In Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества (pp. 368-371).

16.Pulatova G., Muhammadjonov .5-6 YOSHLI MAKTABGACHA YOSHDAG 'I BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA ERTAK VA MAQOLLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 5 Part 3. – С. 48-58.

17.Pulatova, Gulnoza, and Jahongir Muhammadjonov. "5-6 YOSHLI MAKTABGACHA YOSHDAG 'I BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA ERTAK VA MAQOLLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI." Евразийский журнал академических исследований 3.5 Part 3 (2023): 48-58.

18.Pulatova, G., & Muhammadjonov, J. (2023). 5-6 YOSHLI MAKTABGACHA YOSHDAG 'I BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA ERTAK VA MAQOLLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. Евразийский журнал академических исследований, 3(5 Part 3), 48-58.

19.Sodiqovich S. F. BOLA NUTQINING RIVOJLANISHIDA PSIXO-GIMNASTIKA USULLARIDAN FOYDALANISH: Soliyev Farhod Sodiqovich, Farg 'ona davlat universiteti, Psixologiya kafedراس katta o 'qituvchisi Pulatova Gulnoza Murodilovna, Farg 'ona davlat universiteti, Psixologiya kafedراس o 'qituvchisi //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2022. – №. 12. – С. 317-325.

20.Sodiqovich, Soliyev Farhod. "BOLA NUTQINING RIVOJLANISHIDA PSIXO-GIMNASTIKA USULLARIDAN FOYDALANISH: Soliyev Farhod Sodiqovich, Farg 'ona davlat universiteti, Psixologiya kafedراس katta o 'qituvchisi Pulatova Gulnoza Murodilovna, Farg 'ona davlat universiteti, Psixologiya kafedراس o 'qituvchisi." Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал 12 (2022): 317-325.

21.Sodiqovich, S. F. (2022). BOLA NUTQINING RIVOJLANISHIDA PSIXO-GIMNASTIKA USULLARIDAN FOYDALANISH: Soliyev Farhod Sodiqovich, Farg 'ona davlat universiteti, Psixologiya kafedراس katta o 'qituvchisi Pulatova Gulnoza Murodilovna, Farg 'ona davlat universiteti, Psixologiya kafedراس o 'qituvchisi. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (12), 317-325.

22.Murodilovna P. G. AGE CHARACTERISTICS OF SPEECH AND COMMUNICATION //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 2. – С. 520-523.

23.Murodilovna, Pulatova Gulnoza. "AGE CHARACTERISTICS OF SPEECH AND COMMUNICATION." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10.2 (2022): 520-523.

24.Murodilovna, P. G. (2022). AGE CHARACTERISTICS OF SPEECH AND COMMUNICATION. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(2), 520-523.

25.Pulatova G., Mamajonova S. DEVELOPING CHILDREN'S SPEECH IN A FOREIGN LANGUAGE THEORETICAL ANALYSIS //Конференции. – 2020.

26.Pulatova, G., and Sh Mamajonova. "DEVELOPING CHILDREN'S SPEECH IN A FOREIGN LANGUAGE THEORETICAL ANALYSIS." Конференции. 2020.

27.Pulatova, G., & Mamajonova, S. (2020, December). DEVELOPING CHILDREN'S SPEECH IN A FOREIGN LANGUAGE THEORETICAL ANALYSIS. In Конференции.